

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

Recensioner av doktorsavhandlingar

Greta Schager-Engdahl: *Svensk epigramdiktning. Studier i en genre.* (Stockholm Studies in History of Literature 26.) Almqvist & Wiksell International. Sthlm 1984.

Greta Schager-Engdahl har skrivit en studie på cirka 200 sidor om epigrammet i svensk litteratur under 1600- och 1700-talen. I ett inledande kapitel, anspråkslöst och utan krav på fördjupning, behandlas det moderna epigrammets förutsättningar i Grekland och Rom. Tyngdpunkten läggs på den s. k. *Anthologia Graeca* respektive *Martialis*. Under huvudrubriken »Genreteori» innehåller dessutom det första kapitlet ett avsnitt som tar sin början med J. C. Scaligers poetik (1561) och avslutas med T. K. Whipple, som 1916 publicerade en studie över *Martialis* och det engelska epigrammet. Däremellan behandlas Opitz, Arvidi, Morhof, Lessing och Herder.

Detta första avsnitt är avsett att utgöra en introduktion till den följande framställningen, bestående av fem kapitel (II–VI), dryftande svensk epigramdiktning från 1680 till omkring 1800. Vart och ett av dem ägnas en enda diktare. Den förste i raden är Carl Arosell, som 1680 tryckte samlingen *Centuria epigrammatum*. Thet är: Ett hundrade Öfverskrifter i svenska Vers och Rijm affsatte. Arosell var inte den förste i företaget att offentliggöra en volym på 100 epigram, men han var den förste på vårt språk. Efter Arosell studeras två andra 1680-talspoeter som gav ut samlingar med epigram, nämligen Olof Wexionius d. y. med *Sinne-Afwel* (1684) och Petter Olufson Warnmark med *Epigrammata eller Öfverskrifter* (1688).

Efter denna koncentrerade inriktning på ett enda årtionde tar avhandlingsförfattaren ett djärvt kliv fram till Hedvig Charlotta Nordenflycht (kap. V) för att så i det avslutande kapitlet diskutera Anna Maria Lenngren.

Först några ord om den här skisserade av Greta S. valda uppläggnings och de konsekvenser den kommit att medföra för arbetet. Ämnet är vidlyftigt och svåröverskådligt. Som undersökningen nu föreligger utgör den en serie författarcentrerade punktstudier. Kanske kan det därvid sägas vara en nackdel att den som läser boken ingenting får veta om epigrammet i svensk litteratur före Arosell. Likaså utbreder sig alltså ett terra incognita under en dryg femtioårsperiod fram till fru Nordenflycht. Även då skrevs emellertid som vi vet epigram. En något mindre vit fläck har vi sedan mellan fru Nordenflycht och fru Lenngren.

Ett alternativ i försöket att komma till rätta med den här konflikten mellan bredd och djup i behandlingen hade varit att i någon mån söka komplettera framställningen på de antydda punkterna. Ett annat alternativ hade varit att begränsa sig till exempelvis 1600-talets svenska epigrammatik. Jag påstår inte direkt att något av dessa två alternativ hade varit bättre än det verkliga valda, men jag påstår att vissa lätt insedda fördelar då kunde ha uppnåtts. Och

framför allt saknas här en vilja från avhandlingsförfattarens sida till en tydligare diskussion av det valda greppet, en önskan att klarare lyfta fram de svårigheter och frågor som uppstår då det gäller avgränsningen av ett ämne av denna karaktär, som för med sig sina alldeles speciella problem. Bristen på motivering när det gäller uppläggningsen är sålunda iögonenfallande.

Så över till frågan om den tidigare forskningen, till vilken Greta S. inte har ett alltigenom lyckligt förhållande. Invändningen blir här övergripande och kommer att gälla hela hennes framställning. Visserligen är ämnet stort och den internationella epigramforskningen omfattande. Av det förhållandet att ett antal viktiga verk ur denna litteratur saknas i bibliografin bör man alltså inte göra ett alltför stort nummer. Väsentligt är i stället att den för avhandlingen begagnade och valda facklitteraturen inte använts på ett för den egna framställningen direkt fruktbart sätt. Det hade varit möjligt, tror jag, att föra en mer samlad diskussion med föregångarna, något som skulle ha skänkt en avstamp. Därigenom hade den egna redogörelsen tydligare kunnat profilera sig mot deras insatser.

Beträffande kapitel I visar det sig också att Greta S. är ganska osjälvständig i förhållande till de sekundärkällor hon där stöder sig på, framför allt då till Hermann Beckbys långa inledning till hans utgåva av *Anthologia Graeca*. Naturligtvis kan inte allt vara underbyggt av självsyn, men enligt min mening får likafullt avsnittet en alltför refererande karaktär. Det framträder särskilt tydligt när Greta S. helt enkelt övertar också de värderingar av perioder och enskilda diktare som Beckby företräder. För att undvika förhållandet hade hon behövt ta del av fler källor och dessutom mer ingående ha studerat de poetiska texterna. Då Greta S. på någon enstaka punkt, som i avhandlingen s. 16, faktiskt avviker från Beckbys inledning (s. 52) tycks det snarast röra sig om en missuppfattning eller felöversättning.

Ett annat frågetecken när det gäller kapitel I avser Greta S:s användning av det dyrbara utrymme som stått henne till buds. Det gäller särskilt avsnittet s. 23–40, som har rubriken »Genreteori». Där borde redogörelsen för Lessings insatser lämpligen ha kortats och de sex sidorna om Herder helt ha utgått. Ingendera av dessa teoretiker – viktiga i sig – tycks nämligen ha haft någon direkt betydelse för just de författare som behandlas i avhandlingen. Hade det inte i stället varit mer motiverat att inte helt förbigå några av dem som, delvis i Scaligers efterföljd, under senare delen av 1500-talet skriver om epigrammet? Om två av dessa (Correa och Pontanus) hade Greta S. kunnat hämta givande upplysningar i Per S. Ridderstads doktorsavhandling från 1975, *Konsten att sätta punkt*. Avhandlingen finns med i litteraturförteckningen; ett exempel på att tidigare forskning inte genomgående använts på ett klokt sätt.

Man noterar vidare att den franskklassiska synen på epigrammet inte alls berörs i avsnittet »Genreteori».

Ännu ett inslag i kap. I som nog kunde ha undvarats är s. 44 och 45, med förteckningar över Martialis- respektive Owen-upplagor i vissa svenska bibliotek i november 1983. Uppgifterna där förefaller inte vara av större intresse och leder knappast någon vart. Ingen upplysning ges om när dessa böcker införskaffades. Vad Kungliga biblioteket beträffar stämmer inte siffrorna, eftersom också KB har tre Martialisupplagor från 1400-talet. Greta S. har också förbiset att huvuddelen av Carolinas inkunabler är sentida donationer.

De nämnda förteckningarna visar att avhandlingsförfattaren inte alltigenom har så god hand med det bibliografiska.

Kapitlen II, III och IV behandlar alltså tre svenska epigramdiktare från 1680-talet: Arosell, Wexionius och Warnmark. De tre kapitlen som helhet anser jag vara avhandlingens tyngst vägande del. Tidigare forskning har inte heller ägnat de tre diktarna någon ingående uppmärksamhet. Vid studiet av 1600-talsavsnitten får läsaren, inte minst tack vare de många citaten, en föreställning om såväl likheter som olikheter mellan de tre epigramförfattarna, om motivval och traditionstillhörighet. Att ingen av dem var direkt självständig framgår också – det mesta har efter allt att döma varit rena översättningar från tidigare epigramdiktare som Owen eller Gryphius, eller omdikningar och parafrafer. Originalitet i fråga om motivval är en dygd som överhuvud inte skattats högt av epigrammets utövare – inte heller av en senare skaldinna som Anna Maria Lenngren. Det är i stället på *hur* det hela utförs som allting hänger.

Av de få som skrivit om Arosell och Wexionius före Greta S. har hon kunnat hämta uppslag och uppgifter från Ragnar Ekholms uppsats i Samlaren 1967 (årg. 88), »Carl Arosell och John Owen – ett bidrag till epigrammets historia i Sverige», och vidare från Arvid Hultins kapitel om Wexionius i Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720 (Helsingfors 1904). Vad man saknar är en referens till Olof Enckells kapitel om Wexionius i översiktsverket Finlands svenska litteratur. Från medeltiden till Åboromantiken (Helsingfors 1968). Ett och annat korn hade nämligen kunnat plockas från Enckell som också han, ehuru kortfattat, kommenterar Sinne-Afwels »Poetiske Bij- och Öfwerskrifter».

Vad angår Arosells förhållande till John Owens omfattande epigramsamling sammanfaller Greta S:s resultat i stort sett med Ragnar Ekholms. Såvitt jag har kunnat finna står hennes egen framställning i ett större beroendeförhållande till Ekholm än som klart redovisas. Det gäller också markeringen att hon för Centuria epigrammatum har »noterat ett betydligt större beroende av Owen än Ekholm tänkte sig» (s. 50). För att göra en lång historia kort så tänkte sig Ekholm att 38 av Arosells 100 epigram hade direkta motsvarigheter hos Owen. Men han påpekar försiktigtvis att det *kan* vara fråga om ännu fler. Över de motsvarigheter Ekholm funnit har han gjort upp en liten klagörande tabell, som vi finner en pendang till hos Greta S. på s. 72 i avh. Såvitt jag förstår menar avhandlingsförfattaren att hon utöver Ekholms 38 direkta paralleller funnit ytterligare fem, dvs. sammanlagt 43. I Greta S:s tabell förekommer ett antal dubblingar, vilket innebär att ett och samma epigram hos Arosell förses med två

eller rent av tre motsvarigheter hos Owen. Dessa dubblingar har jag inte medräknat vid fastställandet av siffran 43. När det gäller Arosell och Owen övertygar knappast Greta S:s försäkran att hon kommit med något direkt nytt i jämförelse med Ekholm.

I sin uppsats i Samlaren skriver Ragnar Ekholm att Arosell med sin epigramsamling från 1680 kan »sagas ha varit den som på allvar införde genren hos oss». Också Greta S. upprepar flera gånger samma påstående. Emellertid skrevs det epigram på svenska också före Arosell, ett ämne som Greta S. inte inlåtit sig på. Hon nämmer sålunda inte att det i den tidiga tillfällespoesi som kan studeras i KB:s omfattande samlingar (från omkring 1560 och framåt) också förekommer epigram. För de första hundra åren gäller att epigrammen liksom övrig tillfällesdiktning nästan alltid är på latin. Omkring 1670 blir emellertid poesi på svenska det vanliga.

Inte heller nämner Greta S. att Andreas Arvidi i sin poetik från 1651, vars avsnitt om epigrammet refereras i avhandlingens första kapitel, anför ett mindre antal epigram på svenska. (Det är tydligen fråga om Arvidis egna översättningar eller parafrafer från tyskan.) Lika litet berör hon Stiernhielms »Öfwerskrifter» som trycktes 1658 och som också de rimligen bör komma i åtanke vid en behandling av svensk epigramdiktning. Vad man vill efterlysa här blir mer av kringssyn, en mer energisk vilja till diskussion med föregångarna bland forskarna, såväl äldre som nu verksamma.

Detta förhållande kommer också till uttryck när avhandlingsförfattaren i 1600-talskapitlen så konsekvent skyggar inför att dryfta emblematikens roll i samband med epigrammet. Inte minst i 1680-talets poesi och debatt spelade ju emblemiken, som bl. a. Kurt Johannesson visat, en inte oväsentlig roll. Andra som efter Axel Fribergs avhandling från 1945 ägnat emblemiken uppmärksamhet för svenskt vidkommande är Bernt Olsson och Stina Hansson. Hela denna viktiga diskussion har Greta S. ignorerat då det gäller de av henne behandlade 1600-talspoeterna. Hon ställer exempelvis inte alls frågan i hur hög grad deras epigram är att betrakta som »stumma emblem», ett betraktelsesätt som med säkerhet hade varit fruktbart.

Det är ett angeläget område Greta S. beträder, då hon i de två avslutande kapitlen studerar Hedvig Charlotta Nordenflychts och Anna Maria Lenngrens epigrammatiska produktion. Trots viktiga ansatser särskilt inom Lenngrenforskningen har ett sådant studium inte systematiskt bedrivits tidigare. Själv har jag vid läsningen lärt mig en hel del nytt om de två fruarnas diktning på den korta, pregnant poesisens område. Det framgår att H. C. Nordenflycht faktiskt skrev rätt skilda typer av vers, som här sorteras under epigramrubriken. Det framgår vidare att A. M. Lenngren i sin epigrammatik ansluter sig till den tradition inom europeisk litteratur som har sina anor i den antika poesin, särskilt hos Martialis.

Dock har jag en invändning när det gäller metodiken och hela uppläggningsen av Nordenflychtkapitlet, och den kan kortfattat formuleras så här: Avhandlingsförfattaren strävar i alltför hög grad efter att visa hur fru Nordenflychts tankevärld, hennes »filosofi», framträder i epigramdiktningen. Det sker delvis på bekostnad av en annan och som jag ser det viktigare frågeställning: Hur är hennes epigrammatiska diktning beskaffad ur formell och genre-

mässig synpunkt och hur bör hennes alster placeras in i epigrammets tradition?

Resonemanget kan utföras något: vad för slags korta dikter skrev fru Nordenflycht egentligen? Är alla de texter som tas upp verkligen »epigram»? Hur förhåller det sig exempelvis med hennes franskspråkiga s. k. »devises»? Sådana frågeställningar kunde lämpligen tagits upp till granskning. Här försitts många tillfällen till distinktioner, till klagörande inringningar då det gäller epigrammets karaktär och väsen. Nu finner man i stället hos avhandlingsförfattaren en tendens att undvika just dessa frågor, som när hon skriver (s. 145): »I omedelbar anslutning till Sinnebilder uppå Kort följer en samling Devises på franska. Liksom i äldre svenska är *devise* här att uppfatta som en kort epigrammatisk eller avsiktligt sinnrik dikt.»

Men alla korta »epigrammatiska» och »sinnrika» dikter är ju inte epigram.

Framställningen frammanar också andra reflexioner. Hur förhåller sig t. ex. »Sinnebilder uppå Kort» till de senare »epigrammen» (så kallas de av fru Nordenflycht själv) i Våra Försök? Är det någon skillnad? Och i vilken tradition bör »epigrammen» inplaceras? Sedan har vi också fyrtio »Moraliska Sentenser» från år 1758. Greta S. har här inte observerat, eller valt att inte framhålla, att fru Nordenflycht i Våra Försök direkt anknyter till den klassiska epigramdiktningen med utgångspunkt hos Martialis, vilket inte tycks vara fallet med hennes övriga »epigrammatiska» dikter.

I det avslutande kapitlet om fru Lenngren framträder påtagligt avhandlingsförfattarens tveksamhet inför att mer ingående diskutera och använda tidigare forskning. Greta S. omnämner den visserligen men ger sig aldrig in på någon samlad diskussion av den. En klagörande genomsyn av framför allt Karl Warburgs och Magnus von Platens insatser hade här kunnat utgöra en lämplig språngbräda för Greta S:s egen behandling av Anna Maria Lenngrens epigrammatik. Det hade också varit givande ur läsarens synpunkt, eftersom det då hade varit lättare att urskilja vad som är nytt i kapitlet i förhållande till föregångarna.

Också i Lenngren-kapitlet finner man onekligen en viss brist på vilja att diskutera själva epigramgenren, att problematisera frågan. Är t. ex. den av fru Lenngren från franskan översatta dikten »De tre novitierna» ett epigram? Eller innebar den ett sådant för A. M. Lenngren själv? För mig ter den sig snarare som en liten versifierad anekdot. Greta S. har tydligen haft en känsla av att hennes genrebestämning här lämnar rum för en viss tveksamhet, ty för att styrka sin mening att det i det aktuella fallet rör sig om ett epigram hänvisar hon till en fransk antologi från år 1720, som också var känd och läst i Sverige, Nouveau Recueil des epigrammatistes françois. Hon hävdar att också konten där »upptages och behandlas som epigram» (avh. s. 183) och fortsätter därefter med att citera följande ur den nämnda antologin: »Car les Contes dont une action est le sujet, sortent du caractère de l'Epigramme». Upphovsmannen till det anförda citatet är alltså av den åsikten att den versifierade korta berättelsen *inte* bör betraktas som ett epigram i egentlig mening. Hans framställning har emellertid efter allt att döma utsatts för en missuppfattning av Greta S., eftersom hon åberopar den bl. a. för att underbygga sitt påstående att »De tre novitierna» faktiskt är ett epigram.

En reflexion som inställer sig efter läsningen av Greta S:s arbete är denna: Hur givande är det egentligen att lägga upp en så ingående undersökning på det sätt som avhandlingsförfattaren nu gjort? Är inte termen och begreppet »epigram» i själva verket både alltför svävande och alltför innehållsrik för att kunna bilda underlag för framställningen utan att en rad distinktioner och preciseringar görs. Under alla omständigheter hade en mer ingående metodisk och teoretisk diskussion på ett fruktbart sätt kompletterat den mer praktiska tillämpning som Greta S. här utför.

Att hennes avhandling ger upphov till dessa och liknande tankar bör också till sist antecknas på pluskontot. Just därigenom kan den bidra till att ge impulser och uppslag till fortsatt forskning. Den har också förtjänat att uppvisa en god akribi i fråga om återgivande av de talrika citaten ur texter med en ibland något nyckfull ortografi. Och som arbetsprestation är Greta S:s insats värd beröm.

Lars O. Lundgren

Karin Monié: *Den etablerade vetenskapsmannen. Gustaf Ljunggren – svensk litteraturhistoriker*. Carlsson. Sthlm 1985.

Karin Monié's avhandling är välskriven, medryckande, och vittnar om en mycket god behärskning av allt som rör huvudpersonen, Gustaf Ljunggren.

Efter en kort inledning, där förf. presenterar sina bärande teser, följer ett mycket långt kapitel om Ljunggrens utveckling. Det är en utmärkt berättad historia om en ung fattig man som blir radikal i 1840-talets Lund och som tar intryck av vänsterhegelianska idéer. Denne unge man genomgår, något äldre, en märklig men långtifrån unik metamorfos som innebär att han omsider framträder som en extremt konservativ professor. Men han blir också en ledande estet och litteraturhistoriker i landet genom monumentala arbeten som *Framställning af de förnämsta estetiska systemerna* (1856), *Bellman och Fredmans epistlar* (1867) och *Svenska vitterhetens häfder* (1873–95).

I de följande kapitlen behandlar Karin Monié mer speciella sidor av Ljunggrens författarverksamhet. Först skärskådar hon hans estetiska teorier och betonar därvid starkt det hegelianska inslaget i dem men tar också upp särdrag i den ljunggrenska estetik, t. ex. hans höga uppskattning av humorn som estetisk kategori och hans extremt nationella perspektiv på konsten. Därefter följer en granskning av hans historism, alltså i stort sett hans utvecklingstänkande, och av hans fosterländskhet. Slutligen lyfter Monié fram ansatserna till en komparativ metod i hans verk.

Formellt sett håller avhandling god standard. Språket är merendels vackert och lättflytande och dispositionen förnuftig på några få undantag när (som t. ex. när Ljunggrens disputation behandlas efter hans utlandsresa, s. 90). Bellägg och bibliografi är i hygglig ordning. Mest förbryllad blir läsaren inför en mystisk uppgift att »C. V. A. Strandberg lånade 1842 Hegels lära om staten, som fanns i svensk översättning av Lénström och utkom 1848» (s. 215). Denna märkliga bok återfinns sedan inte i litteraturförteckningen. I själva verket rör det sig om L. H. F.